

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Twee Moorden

Corstens, G.J.M.; Altena, J.; Cnossen, J.; Crijns, J.; Schuyt, P.; Voorde, J.
ten

Citation

Corstens, G. J. M. (2021). Twee Moorden. In J. Altena, J. Cnossen, J. Crijns, P. Schuyt, & J. ten Voorde (Eds.), *In onderlinge samenhang: Liber Amicorum Tineke Cleiren* (pp. 63-68). Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3464061>

Version: Publisher's Version
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3464061>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

TWEE MOORDEN*

Geert Corstens

In deze tijden van corona krijgt het bekende boek *De pest* van Albert Camus veel aandacht. Voor penalisten is *L'étranger*, *De vreemdeling* interessanter.¹ Het gaat over de moord in 1942 in Algiers op een Arabier. Albert Camus laat de hoofdpersoon, Meursault, voor de lezer tamelijk onverwacht en zonder duidelijk motief een ander doodschieten. Daarvoor wordt Meursault uiteindelijk ter dood veroordeeld. Het verhaal doet in de eerste plaats speculeren over het waarom van de moord. Meursault, een kantoorbediende op een scheepvaartbedrijf, krijgt bericht dat zijn moeder is gestorven. Daarmee opent het boek. Het zijn een van de bekendste openingszinnen uit de wereldliteratuur: '*Vandaag is moeder gestorven. Of misschien gisteren, ik weet het niet.*' Hij gaat naar het gesticht waar hij haar had ondergebracht (hij kon haar onderhoud niet betalen) en ogenschijnlijk raakt hij helemaal niet onder de indruk van haar dood. Tijdens de nachtwake rookt hij – weinig respectvol – zittend naast het lijk zelfs een sigaret. De begrafenis maakt hij als een soort plichtpleging mee. De dag daarna ontmoet hij een ex-collega, Marie Cardona, op wie hij vroeger verliefd was. Hij gaat met haar naar de film (een komedie met de indertijd beroemde Fernandel) en neemt haar mee naar huis. Vervolgens helpt hij een buurtgenoot, Raymond, om diens maîtresse een gemene streek te leveren. De broer van die vrouw, een Arabier, wil zich wreken op Raymond. Dat leidt uiteindelijk tot een vechtpartij op het strand. Daarbij raakt Raymond gewond. Nadat Raymond in het strandhuisje was verzorgd, ging Meursault alleen terug met een revolver. Hij komt de Arabier tegen. Door de felle hitte van de zon en het plotseling trekken van een mes door de Arabier komt hij ertoe hem te doden. Meursault wordt gearresteerd. Er wordt hem een advocaat toegewezen. Een aantal rechtszittingen volgt. Daarbij wordt al snel duidelijk dat de ogenschijnlijke ongevoeligheid van Meursault op de begrafenis van zijn moeder, het weer opnemen van een relatie de dag erna en zijn ongeloof in God voor iedereen volslagen onbegrijpelijk zijn en daarom zeer in zijn nadeel werken. Meursault wordt tot de guillotine veroordeeld. De gevangenisalmoezenier probeert hem nog tot God te bekeren. Hij zegt bijvoorbeeld: '*Maar in het diepst*

* Dit opstel draag ik op aan Tineke Cleiren. Nadat ik als jonge hoogleraar in 1982 in Nijmegen was aangekomen, kwam zij als een van de wetenschappelijke medewerkers even onder mijn hoede. Al snel vertrok zij naar Leiden. Ze promoveerde op een onderwerp (Beginselen van een goede procesorde) waarover een van mijn eerste Nijmeegse publicaties was gegaan. Dat riep verwantschap op. Later volgde ze me op als Nederlandse voorzitter van de Afdeling strafrecht van de Vereniging voor de vergelijkende studie van het recht van België en Nederland, zoals de vereniging in Nederland heet. Die opvolging was gebaseerd op groot vertrouwen in Tineke.

1 A. Camus, *De vreemdeling*, De Bezige Bij: Amsterdam 2011.

*van mijn hart weet ik dat de ellendigsten onder jullie uit hun duisternis een goddelijk gezicht hebben zien lichten. Van jou wordt verlangd dat licht te zien.*² Meursault antwoordt dat hij al maanden lang, in voorarrest, naar de muren van zijn cel keek. Van niets of niemand had hij een diepere kennis. *‘Misschien had ik er lang geleden naar een gezicht gezocht. Maar dat gezicht had de kleur van de zon en de vlam der begeerte: het gezicht van Marie.’*³

Mysterieus blijft het motief van Meursault. Hij staat buiten het conflict tussen Raymond en de broer van diens voormalige minnares. Als hem tijdens de zitting door de officier wordt gevraagd waarom hij gewapend was en juist weer terugging naar de plek van de Arabieren, antwoordde hij dat dit toeval was. Later zegt hij dat het door de zon was gekomen. Zijn advocaat spreekt over een ogenblik van verbijstering. Verder wordt er over het motief niets duidelijk.

De roman zet wel aan tot nadenken over een behoorlijke behandeling van mensen. Meursault denkt op enig moment: *‘Alles speelt zich zonder mijn tussenkomst af.’*⁴ Het gaat ook over toerekenbaarheid en over de rol van de strafrechter voor wie achterliggende motieven van daders lang niet altijd duidelijk worden. Dat noopt rechters tot bescheidenheid in het oordelen over anderen. Je kunt pas werkelijk goed oordelen als je alle omstandigheden en de persoon kent, maar ook dan moet je bescheiden blijven. Bij de berechting van Meursault lijkt echter niet zozeer de daad als wel de morele gezindheid van Meursault centraal te staan. De voorzitter van het gerecht verwijt hem dat hij niet godsdienstig is. Zijn gebrek aan berouw en zijn ogenschijnlijke gevoelloosheid worden hem verweten. Veelbetekenend is in dit verband de beschrijving van de zitting. De voorzitter en de officier van justitie lijken sterk te redeneren vanuit de gedachte dat Meursault in alle opzichten schuldig is. Tunnelvisie *‘avant la lettre’*. Echt op zoek naar een verklaring is men niet. De officier van justitie zegt op een gegeven moment tegen de jury: *‘Deze man, die zich onmiddellijk na de dood van zijn moeder aan de meest schaamteloze uitspattingen heeft overgegeven, heeft om onbeduidende redenen en teneinde een misdrijf te volvoeren, waar eenvoudig geen naam voor te vinden is, een moord begaan.’*⁵ Waarop de advocaat uitroept: *‘Ik vraag u, wordt hij beschuldigd zijn moeder te hebben begraven of een man te hebben gedood?’* Waarop de officier repliceert: *‘Ja, ik beschuldig deze man een moeder te hebben begraven met het hart van een misdadiger.’*⁶ Het beoordelen van de daad is al moeilijk genoeg en bovendien lijkt de overheidsrechter niet gerechtigd tot beoordeling van meer dan dat. Door de beweerde daad heeft de verdachte inbreuk gemaakt op het leven van een ander. Dat rechtvaardigt die bemoeienis, maar zijn geestesgesteldheid legitimeert niet daartoe. *‘Fürs Denken darf man keinen henken.’* Die kan wel een rol spelen bij de straf toe-

2 Camus 2011, p. 123.

3 Camus 2011, p. 123.

4 Camus 2011, p. 101.

5 Camus 2011, p. 98.

6 Camus 2011, p. 99.

meting, maar ook dan moet je voorzichtig zijn. Achter ruwe bolsters kunnen blanke pitten verscholen gaan. Mensen zijn onhandig, anderen zijn behendig. Je moet ook als rechter oppassen dat je je daardoor niet laat bedriegen.

Dan de tweede moord, in 1962 begaan. Een paar jaar geleden verscheen een verrassend boek met als titel ‘Meursault, contre-enquête’.⁷ Het is het verhaal over de moord op een Fransman. De auteur is Kamel Daoud, een Algerijn. Hij neemt stelling tegen Camus. Veelbetekenend is reeds de openingszin: ‘*Aujourd’hui, M’ma est encore vivante.*’⁸ In zijn roman wordt Camus als het ware toegesproken. Kamel Daoud verbaast zich erover dat de Arabier bij Camus zelfs geen naam heeft. Iedereen heeft het over Meursault. Die staat in het centrum van de belangstelling. Zijn proces krijgt aandacht. Zijn gevangenschap, zijn bejegening, zijn onthoofding, dat alles wordt uitvoerig beschreven. Maar het slachtoffer, de Arabier, blijft in de schaduw staan. Hij heeft zelfs geen naam. De mensen praten, aldus Daoud, nog steeds over de dood van Meursault. Maar er waren twee doden: Meursault en een Arabier. Ik citeer: ‘*Le premier savait raconter au point qu’il a réussi à faire oublier son crime, alors que le second était un pauvre illettré que Dieu a créé uniquement, semble-t-il, pour qu’il reçoive une balle et retourne à la poussière, un anonyme qui n’a même pas eu le temps d’avoir un prénom.*’⁹ Ik vertaal: *De eerste wist gedaan te krijgen dat men zijn misdadaat vergat, de tweede was een eenvoudige analfabeet die, zo lijkt het, alleen door God is geschapen om een kogel op te vangen en tot stof terug te keren, een anoniemus die zelfs de tijd niet heeft gehad om een voornaam te krijgen.* Daoud wekt hem tot leven, geeft hem een naam: Moussa. Het verhaal wordt opnieuw verteld, nu door Haroun, de broer van Moussa. Het is aangrijpend. In het Nederlands is de titel *Moussa of de dood van een Arabier*. Het is mooi dat de titel van de Nederlandse vertaling, anders dan de oorspronkelijke Franse titel, weer de naam van het slachtoffer draagt en niet die van de moordenaar. De Franse titel luidt: *Meursault, contre-enquête*. Die heeft het dus weer over de Fransman (de moordenaar van Moussa), niet over de Arabier. In de Nederlandse vertaling krijgt het Arabische slachtoffer, Moussa, een identiteit. In dit opzicht is dus de vertaling beter dan het origineel. Soms geven vertalingen de gedachten van de auteur beter weer dan die auteur zelf heeft gedaan, zo zou men met enige voorzichtigheid kunnen betogen. Haroun, de verteller wordt al zijn leven lang gekweld door de herinnering aan de moord op zijn broer door Meursault. Haroun beschrijft de gebeurtenissen die leidden tot Moussa’s dood op een oogverblindend Algerijns strand. Kamel Daoud won met zijn boek de Prix Goncourt du Premier Roman 2015. Het leven van Haroun wordt beheerst door de dood van Moussa, vooral omdat hun moeder er nooit overheen is gekomen. Haar hele leven is geconcentreerd rondom de dood

7 K. Daoud, *Meursault, contre-enquête*, Arles: Actes Sud 2014; in de Nederlandse vertaling: *Moussa of de dood van een Arabier*, Ambo/Anthos: Amsterdam 2015 (vertaald door M. Sarkar). De vindplaatsen hierna verwijzen naar de Franse editie.

8 Daoud 2014, p. 11.

9 Daoud 2014, p. 11.

van Moussa. Haroun is dubbel slachtoffer: heeft te lijden onder de dood van zijn broer en gaat gebukt onder de totale aandacht van zijn moeder voor de dood van Moussa. Ik citeer Daoud: *'Vreemd genoeg werd ik behandeld als een dode en mijn broer Moussa als een levende, wiens koffie aan het einde van de dag wordt opgewarmd, wiens bed wordt opgemaakt, en wiens voetstappen men al van heel ver hoort.'* Op een gegeven moment weet hij zijn moeder zo ver te krijgen dat men in een dorpje, dus buiten gaat wonen. Maar ook daar komt hun moeder niet tot rust. Daarmee is een tegenstelling geschapen tussen de moeder van Meursault die in een gesticht werd ondergebracht en naar wie Meursault nauwelijks omkeek, en de moeder van Moussa en Haroun die het leven van de laatste totaal beheerste. Terwijl ze in het dorpje wonen wordt Algerije onafhankelijk. Haroun en zijn moeder gaan wonen in het huis van de familie Larquais bij wie moeder in dienst was. Die familie is afgereisd zoals vele Fransen kort voor en na de onafhankelijkheid deden. In een nacht, inmiddels is Algerije onafhankelijk, horen ze geluid, Haroun gaat er met een revolver op af, gevolgd door zijn moeder. Hij schiet de indringer dood. Het is een Fransman, gerelateerd aan de familie Larquais. Ze begraven hem op de binnenplaats, 's nachts, onder een vijgenboom. Die moord is als het ware een compensatie voor de moord op Moussa, het voelt voor Haroun als een bevrijding. Hij hoopt op een berechting. Die komt er niet. De nieuwe machthebbers verdenken hem, maar niet zozeer van de moord zelf, maar van het feit dat hij niet in het verzet heeft gezeten. Het komt er dus op neer dat men hem verwijt de moord te laat te hebben gepleegd. Zijn wraak is daarmee dus even onbeduidend als de moord op zijn broer werd gezien. De moordenaar van zijn broer werd zijn houding tegenover zijn moeder verweten, hem wordt ook niet de moord verweten, maar het ontbreken van een rol in het verzet. Ook daar is er dus weer parallelle.

Over de boodschap van Camus schreef ik reeds: mensen doen soms onbegrijpelijke dingen. We kennen de menselijke geest, ook die van onszelf, niet tot in de uithoeken. Wat ons beweegt, wat ons inspireert, wat ons in boosheid doet zinken. En daarom past het als je over gedrag van mensen moet oordelen, bescheiden te zijn. Zoals een Engelse hofprediker, John Bradford, ooit zei toen hij enkele ter dood veroordeelden naar de galg zag gaan: *'There but for the grace of God, goes John Bradford.'*¹⁰ Met andere woorden, als de omstandigheden anders waren geweest, was ik misschien wel zo'n ter dood veroordeelde geweest. Zet jezelf dus niet op een voetstuk, poog na te gaan wat de ander heeft bewogen. Daoud vraagt erom ieder mens op zich te beoordelen. Spreek niet over 'de Arabier' of 'de jood' of 'de Nederlander' of 'de vluchteling'. Daoud brengt dat naar voren in het verband van een samenleving die gekoloniseerd was, in dit geval Algerije. Daarin bestond een enorm cultureel verschil tussen kolonisator en gekoloniseerde. Dat kennen wij ook uit het toenmalige Nederlands-Indië. In de ogen van de kolonisator is de gekoloniseerde niet gelijkwaardig aan hem. We hebben zelfs medelijden met de moordenaar van de Arabier, maar geven geen naam aan

10 Motto van mijn handboek *Het Nederlands strafprocesrecht*, Deventer: Kluwer.

de vermoorde Arabier. Die laatste is wel het slachtoffer. Er lijken twee samenlevingen te zijn, die van de kolonistoren en die van de gekoloniseerden. Daarvan moet je je bewust zijn. Sluit de ander in, sluit hem niet uit. Een paar jaar geleden waren we met de Franse familie van mijn vrouw in Villers, bij Parijs, in de plaatselijke kerk. Een zwarte priester die in een wit kazuifel was gehuld, hief zijn zwarte handen naar boven en zei *'nous ne sommes pas l'église de l'exclusion, nous sommes l'église des exclus.'* Wij zijn niet de kerk van de uitsluiting, wij zijn de kerk van de uitgesloten. Inclusie, dus niet exclusie, insluiting, dus niet uitsluiting, dus niet oprotten of opleuren zoals we eerst een burgemeester en later een premier hoorden zeggen. Voor alle duidelijkheid: wel je aan de hier geldende normen houden; op dat punt was ik het met beide heren volkomen eens.

Kunnen we ons wel voldoende inleven in die ander, die zo ver van onze cultuur afstaat? Die vraag kun je je vandaag in het debat over de vluchtelingen ook stellen. Terugkijkend spreken we met afschuw over het aan de grens tegenhouden van joden die in de Tweede Wereldoorlog trachtten Nederland en andere westerse landen waaronder Zwitserland binnen te komen. We schamen ons daarvoor. Schamen is het gevoel tekort te zijn geschoten. Dat is: niet te hebben gedaan wat je had kunnen en moeten doen. Achteraf vind je dat je anders had moeten en kunnen handelen. Je hebt een verkeerde keuze gemaakt. Dat kun je op jezelf betrekken, maar ook op anderen. Wij doen dat als het gaat om diegenen die indertijd de joden de deur wezen of zelfs meehielpen hen af te voeren naar kampen. We schamen ons plaatsvervangend. Nu gaat het om andere groeperingen. Om mensen die ver van ons afstaan in godsdienstig en cultureel opzicht. De Arabier was in de roman van Camus ongeïdentificeerd. Hij stond heel ver af van de schrijver en zijn lezers. De grote verdienste van Daoud is dat hij hem dicht bij ons brengt, hem tot leven wekt, een reële mens van hem maakt. Het is de broer van Haroun. Maar Haroun op zijn beurt doodt een Fransman, niet zozeer omdat hij iets tegen de persoon heeft, maar omdat hij tot de kolonistoren behoort. Ook hier dus weer ontpersoonlijking, vervreemding. In zoverre is er ook herhaling.

In deze benadering is er alle ruimte voor het *'Wir schaffen das'* van Angela Merkel. We zouden ons moeten schamen als we zien hoe voortvluchtigen in Libanon en Jordanië 25% van de bevolking uitmaken. Dat is in relatief arme landen die wel hun grenzen hebben opgesteld voor ontheemden, mensen die hebben moeten vluchten voor het oorlogsgeweld. Denk ook aan Griekenland en Italië waar ondanks vrome intentieverklaringen van andere lidstaten van de Europese Unie duizenden vluchtelingen in onherbergzame kampen verkeren.

Daoud is zeker geen cultuurrelativist die ontkent dat er verschillen bestaan in vrijheidsgraden. Hij beseft heel goed dat westerse landen voor hun vrijheden moeten blijven staan. Hij heeft de stelling betrokken dat de Arabische wereld moet beginnen de positie van vrouwen te veranderen, in zijn benadering: te verbeteren. Dat heeft hem kritiek opgeleverd

van Franse intellectuelen die hem verwijten islamofobisch te zijn.¹¹ Hij staat zeker voor westerse, of mogen we nog steeds zeggen, universele waarden. Ze staan immers in de aan het einde van de Tweede Wereldoorlog door vele, ook niet westerse landen onderschreven Universele Verklaring van de Rechten van de Mens.

Daoud vraagt in dit boek in wezen van ons de ander als mens, als persoon te zien. Dat is moeilijk, zeker als je elke dag wordt geconfronteerd met berichten over Syriërs, Palestijnen, moslims. Je moet proberen je daarbij personen voor te stellen, zoals ik een paar jaar geleden in een blad een interview met een jonge Syrische advocaat zag. Hij, Muri Aldeen Maikary, was in Syrië advocaat. Hij wil hier de rechtenstudie volgen om vervolgens hier advocaat te worden.¹² Hij hoopt natuurlijk enkele vrijstellingen te krijgen, moet hier nog zijn diploma krijgen. Voor mij stond hier een persoon. Zo'n beroepsgenoot, jurist net als ik, maakt het je gemakkelijker er een persoon achter te zien. Je kunt je gaan afvragen hoe het jou zou vergaan als je het werken onmogelijk wordt gemaakt. Wat jij zou doen als je geen toekomst meer zag in een door oorlog en burgeroorlog verscheurd land, waarvan je weet dat de eerste vijf à tien jaar er geen normale samenleving meer zal zijn. Hoe zou jij je dan voelen? Zou je dan niet in een veilig land willen zijn?

Natuurlijk, we kunnen niet alle Syriërs en anderen uit verscheurde landen opvangen. Maar we kunnen in de Europese Unie toch minstens streven naar het herbergen van redelijke aantallen mensen. En we moeten als rijke landen heel bescheiden zijn zolang we niet worden geconfronteerd met aantallen als die van Libanon en Jordanië, zeker niet de rijkste landen ter wereld. Aan de immigratie is geen einde gekomen. Die is wat teruggelopen, maar dat kan binnen afzienbare tijd veranderen als andere routes populairder worden of als ook in andere landen in het Midden-Oosten en Afrika weer bloedige conflicten uitbreken en als de coronacrisis grote economische effecten in Afrika en het Midden-Oosten gaat sorteren. Dat heeft alles te maken met de strijd tegen vervreemding, waarvoor Daoud een ferme lans breekt. Zij, de vreemdelingen, moeten als mensen worden gezien, zoals wij allen zijn.

11 Zie P. Vermaas, "Belangrijke stem over islam" stopt met journalistieke werk', *NRC Handelsblad* 23 februari 2016.

12 Zie het artikel 'Syrische advocaat: "In Nederland respecteert men de wet"' in het tijdschrift *Mr.* 2016, afl. 9, p. 94-95.